

Ginter Dzierżon

Nieretroaktywność kan. 1098 kpk w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Ragni z 19.12.1995 r.

Ius Matrimoniale 5 (11), 235-240

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Ginter Dzierżon

Nieretroaktywność kan. 1098 kpk z 1983 r. w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Ragni z 19. 12. 1995 r.

Wstęp

W katalogu wad zgody Kodeksu z 1983 r. znalazł miejsce nowy tytuł prawny, a mianowicie: postępek (kan. 1098 kpk z 1983 r.). Wprowadzenie przez prawodawcę kościelnego tego przepisu wywołało w doktrynie między innymi dyskusję co do pochodzenia tego tytułu, tzn. kanoniści zadają sobie pytanie: czy norma ta pochodzi z prawa naturalnego, czy też pochodzi z prawa stanowionego?

W tym kontekście z dużym zainteresowaniem należy przyjąć wyrok Roty Rzymskiej c. Ragni z dnia 19. 12. 1995 r.¹, w którym jego redaktor podjął refleksję nad tym trudnym zagadnieniem.

1. Przebieg sprawy

Małżeństwo pomiędzy stronami procesu (K. – K.) zostało zawarte w dniu 30. 07. 1982 r. w jednej z diecezji portorykańskich. Wspólnota małżeńska uległa rozpadowi po niespełna 6 – letnim współżyciu. W dniu 31. 03. 1988 r., za obopólną zgodą, uzyskano rozwód cywilny.

Mąż wniósł skargę powodową do Trybunału I instancji twierdząc, iż został zwiedziony podstępem co do dziewictwa pozwanej. Ona jednak nie wzięła udziału w procesie. Sąd ten w dniu 23. 01. 1991 r. podjął decyzję *pro nullitate*.

Trybunał apelacyjny pod wpływem uwag obrońcy węzła rozpatrzył ową sprawę w trybie zwyczajnym, wydając wyrok negatywny, ze wzglę-

¹ Dec. c. Ragni z 19. 12. 1995 r. RRD 87: 1995 s. 714-723.

du na nieretroaktywność kan. 1098 KPK z 1983 r. Powód, czując się pokrzywdzonym tym orzeczeniem, wniósł apelację na wokandę Roty Rzymskiej. Trybunał ten w dniu 9. 03. 1995 r. sformułował prawne *dubium*: Czy zachodzi nieważność małżeństwa z tytułu podstępu po stronie strony pozwanej? W dniu 19. 12. 1995 r. zapadł wyrok *pro vinculo*.

2. Stan prawny

Redaktor wyroku, uwydatniając dyferencję zachodzącą pomiędzy błędem a postępem², skoncentrował swą uwagę na analizie tego ostatniego zjawiska prawnego. Charakteryzując kanoniczny *dolus* stwierdził on, iż ustawodawca w sformułowaniu kan. 1098 KPK z 1983 r. postawił następujące wymagania warunkujące zaistnienie tejże wady zgody, a mianowicie: a) podstęp powinien być dokonany w celu uzyskania zgody małżeńskiej, b) musi on dotyczyć jakiegoś przymiotu współkontrahenta; c) ze swej natury powinien on poważnie zakłócić wspólnotę życia (kan. 1055 KPK z 1983 r.).

Prawodawca poza niepłodnością (kan. 1084 § 3 KPK z 1983 r.) nie wymienia żadnego innego przymiotu mogącego spowodować nieważność małżeństwa z tego tytułu. Opracowanie tego zagadnienia pozostawiono bowiem jurysprudencji³.

W myśl doktryny, w ocenie wpływu owych kwalifikacji podmiotu na powstanie zjawiska destabilizacji wspólnoty życia, należy wziąć pod uwagę nie tylko ciężkość obiektywną, tzn. znaczenie owych walorów

² Código de Derecho Canonico. Pamplona s. 661. Czytamy tutaj: „Se tipifica en este c. por vez primera la figura del *dolo* como causa de nulidad del matrimonio. Aunque quien engañando yerra, no deben confundirse error y dolo. Mientras en error el sujeto hace un juicio falso del objeto y es él autor de la falta de adecuación entre su idea y la realidad; en el dolo, en cambio, es un tercero quien elabora, mediante engaño, una falsa realidad provocando así en el sujeto la percepción en apariencia «verdadera» de un objeto en sí mismo falso. De ahí que en el dolo exista una indigna manipulación con mala fe por un tercero de la formación del acto del entendimiento del sujeto paciente, imprescindible para consentir, que *natura sua* debe corresponder al señor del propio contrayente. El atentado al dominio del propio proceso de entender, como presupuesto del querer, así como también la mala fe incompatible con la dignidad del matrimonio, fundamentan sobradamente, creemos que por derecho natural, que el dolo sea *grave* si mismo correspondiendo al legislador su determinación como causa de nulidad”.

³ Communicationes – 1977 s. 373. Czytamy tutaj: „Il canone non fa alcuna esemplificazione, lasciando il compito alla giurisprudenza. Potrebbe essere la sterilità (can. 1084 § 3), una malattia contagiosa o inguaribile, gravi precedenti penali, lo stato interessante (*graviditas ab alio*) ecc”.

samych w sobie, lecz przede wszystkim *gravitas subiectiva*, tzn. znaczenie owych przymiotów dla strony oszukanej⁴. Zdaniem ponensa sprawy nie jest ponadto konieczne, aby błąd powstały na skutek podstępu zde-terminował wolę kontrahenta⁵.

Redaktor wyroku, prezentując fundamentalne zagadnienie dla prowadzonej sprawy, tzn. kwestię pochodzenia kan. 1098 kpk z 1983 r. podkreślił, iż norma ta pochodzi z prawa pozytywnego. Stąd też nie wywołuje skutku retroaktywnego. Pogłębiając ową analizę nawiązał on do brzmienia kan. 125 § 2 kpk z 1983 r. w myśl którego, akt dokonany na skutek podstępu jest ważny, chyba że prawo inaczej zastrzeża.

Koncentrując swą uwagę zagadnieniu nieretroaktywności prawa skonstatował on, iż to zjawisko stanowiło już podstawową zasadę prawa rzymskiego. To *pryncypium* zostało również przyjęte przez prawodawcę kościelnego. Nie jest ono jednak założeniem absolutnym. W myśl bowiem kan. 9 kpk z 1983 r., wstecz działają jedynie te normy, co do których prawodawca zrobił wyraźne zastrzeżenie. Nie jest więc dopuszczalna retroaktywność domniemana lub milcząca. Stąd też można powiedzieć, iż nieretroaktywność jest normą; retroaktywność zaś jest wyjątkiem, który powinien zostać etycznie usprawiedliwiony oraz musi zostać wyraźnie zastrzeżony przez prawo⁶.

W tym kontekście należy podkreślić, iż odrębną kwestią jest zagadnienie istnienia norm o skutkach retroaktywnych wywołanych poprzez

⁴ Tamże. Czytamy tutaj: „Hay que tener en cuenta que, para determinar la gravedad de la circunstancia o cualidad sobre la que puede versar el dolo hay que atender no solo a la gravedad objetiva de la cualidad en sí misma considerada, sino también a la gravedad subjetiva, a la importancia concedida por la parte engañada a dicha cualidad. Como se ha dicho anteriormente, se trata de una positivación del derecho eclesiástico que, atendida la importancia del matrimonio, exige que el consentimiento matrimonial sea la más consciente posible y, en consecuencia, concede estos efectos al dolo”.

⁵ Dec. c. Ragni z 19. 12. 1995 r., jw. s. 717: „Non è necessario che l'errore causato dal dolo determini la volontà contrattuale del partner: la legge non lo richiede”.

⁶ L. Chiappetta. Il Codice di Diritto Canonico. Napoli 1988 s. 18. Autor ten stwierdził: „Una tale norma ha la sua motivazione in esigenze di equità e di giustizia, in quanto una sana politica legislativa ha l'obbligo di tutelare debitamente i fatti e gli atti giuridici posti sotto l'impero di leggi anteriori, impedire che essi siano soggetti a instabilità e incertezze, con grave danno della stessa collettività, oltre che dei singoli.

Il principio tuttavia, non può essere assoluto; esso cede di fronte alle esigenze prevalenti del bene comune, per cui, come stabilisce il can. 9, la retroattività è l'*eccezione*, che eticamente dev'essere giustificata da fondati motivi, e giuridicamente dev'essere disposta dalla legge stessa «nominatim». Non è ammessa la retroattività presunta o tacita, e neppure quella espressa – implicita”.

fikcję prawną. Przykładem mogą być tutaj następujące instytucje: *sanatio in radice* (kan. 1161 kpk 1983 r.) oraz legitymacja potomstwa (kan. 1140 kpk z 1983 r.)⁷.

W myśl kan. 9 kpk z 1983 r. nieretroaktywność prawa kodeksowego oraz prawa pokodeksowego dotyczy zarówno aktów prawnych oraz ich skutków, a także praw i obowiązków nabytych. W Kodeksie Jana Pawła II z 1983 r. nie ma żadnej normy, która implikowałaby odwołanie praw nabytych, tzn. byłaby retroaktywna.

Z drugiej zaś strony należy podkreślić, iż w myśl kan. 16 § 2 kpk z 1983 r. interpretacja autentyczna jeżeli wyjaśnia słowa ustawy same w sobie pewne, to wówczas działa wstecz. Wreszcie należy zauważyć, iż w kanonistycznym systemie prawnym należy rozróżnić pomiędzy retroaktywnością prawa a retroaktywnością aktu prawnego (kan. 1161 i kan. 1140 kpk z 1983 r.)⁸.

A. Stankiewicz, wybitny znawca prawa małżeńskiego, reflektując nad zaprezentowanym wyżej zagadnieniem w odniesieniu do kan. 1098 kpk z 1983 r. zauważył, iż norma ta nie wywiera skutków retroaktywnych, ponieważ nie pochodzi z prawa naturalnego, lecz z prawa stanowionego⁹.

⁷ Dec. c. Ragni z 19. 12. 1995 r., jw. s. 718: „His dictis dein adiecta est distinctio «circa iuridicos effectus posibles»: Diversa è per altro la questione degli effetti giuridici, i quali, dipendendo dalla volontà del legislatore, possono essere «retroattivati» per «fictio iuris». Così, nella sanazione in radice, il matrimonio è posto effettivamente in essere nel momento in cui si concede la grazia (*ex nunc*), ma si suoi effetti canonici di regola hanno valore giuridico *ex tunc*, come se il matrimonio fosse stato celebrato validamente sin dall'inizio (can. 1161). Similmente, nella legittimazione della prole, i figli per sè sono equiparati in tutto ai figli legittimi, come se fossero tutti da un matrimonio perfettamente valido (kan. 1140)».

⁸ Código de Derecho Canonico. Pontificia Universidad Salamanca, jw. s. 20: Cytamy tutaj: „(...) la irretroactividad de las leyes codiciales y poscodiciales..., abarca la irretroactividad para todos los hechos y sus efectos jurídicos, de los los derechos adquiridos y de las obligaciones adquiridas, tanto por aplicación de los cc. de este CIC como de leyes futuras...

Establece el principio general de la irretroactividad... pero a continuación expone el principio de la exception...

En el Código no hay ningún c. que por sí mismo implique revocación de derechos adquiridos, es decir, que sea retroactivo; antes al contrario, es muy respetuoso con tales derechos adquiridos, según lo muestra positivamente en sus canones (cann. 36; 38; 50; 121 – 123; 177 § 2; 192; 377 § 5; 1272).

Retroactividad de la ley se da en la interpretación auténtica meramente declaratoria (c. 16 § 2) y en toda la ley penal favorable al reo (can. 1313).

Hay que distinguir entre retroactividad de la ley y retroactividad de un acto por ley, como sucede con la sanación de raíz de un matrimonio (c. 1161) y con la legitimación de los hijos (can. 1140)».

⁹ Dec. c. Stankiewicz z 27. 01. 1994 r. RRD 86: 1994 s. 64.

Analizując tę kwestię należy ponadto podkreślić, iż Papieska Komisja do Autentycznego Tłumaczenia Kodeksu Prawa Kanonicznego w dniu 12. 12. 1986 r. udzieliła prywatnej odpowiedzi ordynariuszowi Freiburga co do poruszanej wątpliwości, w której to stwierdza się, iż rozwój doktryny z tego tytułu nie jest na tyle zaawansowany, iż można by dać odpowiedź autentyczną¹⁰. Na zebraniu konsultorów tego papieskiego gremium podkreślono, iż kan. 1098 kpk z 1983 r. pochodzi z prawa pozytywnego, dlatego też nie jest retroaktywny; z drugiej zaś strony zwrócono uwagę, iż ogromne bogactwo przypadków rozpatrywanych z tego tytułu nie wyklucza możliwości pochodzenia niektórych z nich z prawa naturalnego. W myśl jednak kan. 1060 kpk z 1983 r. w przypadku wątpliwości należy opowiedzieć się za ważnością małżeństwa¹¹.

W kanonistyce nie brak również stanowisk przeciwnych. Zdaniem bowiem niektórych autorów kanoniczny *dolus* pochodzi z prawa natury. Stąd też tytuł ten można byłoby aplikować również do małżeństw zawartych przed promulgacją Kodeksu z 1983 r.¹². Zdaniem jednak H. Ragniego owi kanoniści nie biorą pod uwagę pojęcia *nominatim* zawartego w kan. 9 kpk z 1983 r. jak również zaprezentowanej już wyżej odpowiedzi Papieskiej Komisji.

3. Stan faktyczny

Redaktor wyroku prezentując część *de facto* tego orzeczenia zauważył, iż ów związek małżeński został zawarty pod rządami kodeksu Pio – Benedyktyńskiego. W myśl zaś zaprezentowanej wyżej odpowiedzi

¹⁰ Archiv für Katholisches Kirchenrecht 155: 1986 s. 482.

¹¹ Dec. c. Stankiewicz z 27. 01. 1994 r., jw. 65: „La Consulta é incline a ritenere il disposto del can. 1098 di diritto meramente positivo e, pertanto *non retroattivo*. Data comunque la grande varietà di casi che potrebbero cadere sotto la fattispecie ivi descritta, non si può escludere *a priori* che alcuni di essi possano configurare nullità derivanti dal diritto naturale, nel cui caso sarebbe legittima una sentenza affermativa.

Corrisponde ai giudici, in possesso di tutti i possibili elementi, valutare se nel caso concreto ci si trovi dinanzi ad un tipo di *errore invalidante* il consenso non per la disposizione del can. 1098 ma per forza del diritto naturale, come si è verificato in alcune sentenze anteriori alla promulgazione del Codice... Anche in mancanza di una interpretazione autentica, che sancisca la non retroattività del can. 1098, attesa l'esistenza del dubbio sulla natura del prescritto del can. 1098 – di conseguenza sulla applicabilità o meno ai matrimoni celebrati prima del 27. 11. 1983 – occorre tener conto del can. 1060, in base al. quale *in dubio standum est pro valore matrimonii*”.

¹² P. Moneta. Il matrimonio nel nuovo Diritto Canonico. Genova 1991 s. 163.

Papieskiej Komisji do Autentycznego Tłumaczenia Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1986 r. oraz opinii wielu audytorów rotalnych, podstęp nie wywiera skutków retroaktywnych, ponieważ tytuł ten pochodzi z prawa stanowionego¹³. W myśl zaś sformułowania kan. 1060 kpk z 1983 r. w przypadku wątpliwości małżeństwo cieszy się przychylnością prawa. Stąd też turnus rotalny pod przewodnictwem H. Ragniego podjął decyzję za ważnością małżeństwa¹⁴.

Ponens rotalny podkreślił ponadto, iż zebrane środki dowodowe nie wykazały również istnienia kanonicznego podstępu mogącego spowodować nieważność tego związku w myśl kan. 1098 kpk z 1983 r.

Zakończenie

Zaprezentowana analiza orzeczenia rotalnego wykazała, iż *dolus* stanowiący wadę zgody małżeńskiej pochodzi z prawa pozytywnego, dlatego też nie wywiera skutków retroaktywnych. Stąd też kan. 1098 kpk z 1983 r. nie może być aplikowany do małżeństw zawartych przed promulgacją Kodeksu Jana Pawła II z 1983 r.

Z drugiej strony należy podkreślić, iż pod wpływem rozwoju doktryny z tego tytułu nie można wykluczyć, iż w przeszłości niektóre kategorie podstępu zostaną uznane jako pochodzące z prawa naturalnego.

Irretroattivta del can. 1098 alla luce della sentenza della Rota Romana c. c. Ragni del 19 dicembre 1995

L' introduzione del dolo come nuovo vizio di nullità ha fatto sorgere un non facile problema di diritto canonico. Se discute infatti se esso debba essere applicato soltanto ai matrimoni celebrati dopo l' entrata in vigore del nuovo codice od anche a quelli celebrati precedentemente. Presentata sentenza rotale indica che il can. 1098 è una disposizione di diritto ecclesiastico, posta dal legislatore umano. Ciò significa che la norma non è retroattiva.

¹³ Dec. c. Parisella z 24. 05.1983 r. RRD 75: 1983 s. 153; dec. c. Agustoni z 10. 07. 1984 r. RRD 76: 1984 s. 460; dec. c. Lanversin z 15.06. 1989 r. RRD 81: 1989 s. 434; dec. c. Serrano Ruiz z 1. 06. 1990 r. RRD 82: 1990 s. 474; dec. c. Pompedda z 6. 02. 1992 r. RRD 84: 1992 s. 57 i 62; dec. c. Stankiewicz z 27. 01. 1994 r. RRD 86: s. 61 – 70.

¹⁴ Dec. c. Ragni z 19. 12. 1995 r., jw. s. 722.